

Ю.Д. Лаўрова

ФУНКЦЫЯНАЛЬНАЯ РАЗНАСТАЙНАСЦЬ ЛЕКСІЧНАГА ПАЎТОРУ Ў ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАХ ЯКУБА КОЛАСА

Лексічны паўтор – мэтанакіраванае паўтарэнне слоў. Ён “падкрэслівае значнасць паўторанага слова” і “забяспечвае тэматычнае адзінства паэтычнага тэксту” [1, с. 90]. У паэтычнай спадчыне Якуба Коласа гэты від паўтору – адзін з найбольш пашыраных “паводле формы і выражэння эмоцый прыём” [4, с. 199], які праходзіць амаль праз усю лірыку пісьменніка. Напрыклад, у вершы “Кірыла”, які складаецца з 6 строф, у 4 паўтараецца імя галоўнага героя, прычым у 3-й страфе паўтор утварае лексічную анафару з прыназоўнікам у. Гэтым самым Якуб Колас іранізуе над героем, канцэнтруе ўвагу чытача на яго асобе, а тое, што адбываецца навокал, тыя людзі, якія займаюць вялікія пасады і з якімі ён мае зносіны, для Кірылы сталі самымі звычайнымі, але толькі пасля таго, як ён “выбіўся ў людзі” (цытаты падаюцца паводле [3]):

У **Кірылы** добры коні,
Бо **Кірыла** – галава!..
Цвіце збожжа на загоне,
У жонкі многа палатна.

Адзін розум – яго мова;
З башлыком яго халат;
У **Кірылы** хата нова,
У **Кірылы** грошай шмат (I, 78).

Паўтор адной і той жа лексемы на працягу ўсяго верша нярэдка канцэнтруе ў сабе яго асноўны змест. Найбольш яскравым падмацаваннем з’яўляюцца вершы “Не бядуй”, “На полі вясною”, “Хмары”. Першы складаецца з 6 строф, 4 з якіх пачынаюцца дзеясловам бядуй у форме загаднага ладу 2-ой асобы адзіночнага ліку з адмоўнай часціцай не, адначасова з’яўляючыся страфічнай анафарай. “Анафарыстычны паўтор канкрэтызуе думку аўтара, надзвычай узмацняе яе гучанне” і “падкрэслівае агульны каларыт твора, узмацняе яго семантыку” [2, с. 67]. Пры такім паўторы ўвага чытача канцэнтруецца на дадзенай лексеме ў форме настойлівага загада-просьбы на працягу ўсяго твора, і дасягаецца асноўная мэта пісьменніка: данесці ўпэўненасць у заўтрашні дзень, напоўніць душу аптымізмам:

Не бядуй, што сонца нізка,
Што прыходзіць нудны дзень,
Не бядуй, што восень блізка
І на дол кладзецца цень (I, 49).

Паўтор слова можа дапаўняць тое, што ўжо сказана, развіваць і ўзбагачаць сэнс паэтычнага твора, што і назіраецца ў вершы “На полі вясною”, у якім з 8 строф лексема *люблю* з асабовым займеннікам *я* паўтараецца ў 6 з указаннем на аб’ект (прыволле, дарогі, узгоркі), утвараючы анафарычную кампазіцыю.

І вузкія стужкі
Сялянскіх палос –
Люблю цябе, поле,
Люблю я твой плёс (I, 76).

У вершы “Хмары” дзеяслоў у форме 1-ай асобы адзіночнага ліку ўмоўнага ладу паляцеў бы паўтараецца 4 разы з удакладненнем месца назначэння – куды. У 1-ай страфе ён знаходзіцца ў канцы 3-га радка, а 2-ая страфа з яго пачынаецца. Такі паўтор лексем выкарыстоўваецца для развіцця думкі ў творы. Анафарычны паўтор дадзенай лексемы ў 2-ой, 3-й і 5-ай страфе акцэнтуюе ўвагу чытача на імкненні лірычнага героя да волі, свабоды, як і хмары. А каб яшчэ больш узмацніць уражанне падабенства да хмараў, паэт выкарыстоўвае паўтор лексемы хмары ў якасці зваротка:

Хмары, хмары, што па небе
Ходзіце гарамі!
Каб меў крылле, паляцеў бы
Я на волю з вамі.

Паляцеў бы ў край той родны,
Дзе так сэрцу міла,
Дзе я вырас, дзе мне радасць
Моладасць суліла.

Паляцеў бы ў луг, дзе Нёман
Бераг точыць, мае,
Дзе гамоняць з ветрам-бурай
Дубы векавыя (I, 15).

На эмацыянальным, экспрэсіўным паўторы асобных лексем будуюцца многія вершы Якуба Коласа. Напрыклад, у вершы “Наш родны край” на працягу ўсяго твора паўтараюцца лексемы край, найчасцей у ролі зваротка з азначэннямі, а прыналежны займеннік наш (наша) выражае еднасць паэта з народам, з роднай зямлёю. І менавіта такі паўтор выражае пафас, эмоцыі паэта:

Край наш бедны, **край наш** родны!

Лес, балоты і пясок...

Чуць дзе крыху луг прыгодны...

Хвойнік, мох ды верасок (I, 22).

Нярэдка размяшчэнне паўтораных слоў у вершы прадугледжвае не толькі вызначэнне галоўнай думкі твора, але і сканцэнтраванасць увагі чытача на асноўным суб’екце (аб’екце), што з’яўляецца цэнтральным ядром усяго верша. Часта такім “галоўным героям” прыпісваецца роля суб’яднага з лірычным героем.

Як ліхія думкі-мыслі,

Над зямлёю **хмары** звіслі.

Ой вы, **хмары**, што вы сталі?

Што вы неба нам заслалі?

Тады, **хмары**, дзе былі вы? (I, 44).

Часта ў творах Я. Коласа назіраецца паўтор асабовых займеннікаў я, ты, мы, вы. Паўтор лексемы я выкарыстоўваецца ў тых вершах, дзе аўтар, выступаючы ад імя ўсяго народу, прадстаўніком якога з’яўляецца, гаворыць аб хвалюючых яго праблемах.

Я па свеце хадзіў,

Косці ўсюды занёс,

Я на землю праліў

Многа слёз, многа слёз (I, 80).

Паўтор лексемы мы нясе ў сабе абагульняючую нагрузку. Мы – больш моцны паўтор, увасабляе сабой адзінства народа:

Мы маўчалі, як нямыя,

Мы ўздыхалі ўсё цяжэй,

Грызлі думкі нас благія,
Слёзы падалі з вачэй (I, 86).

Паўтор займенніка ты выкарыстоўваецца паэтам часцей з мэтай перадачы дыялогу з асобай, прадметам або з'явай у маналагічнай форме:

Дзе **ты**, краска-зорка ясная?
Між народу **ты** свяцілася,
У глухім кутку забытая,
Па жыцці ты ўсё смуцілася (I, 29).

Паўторанія лексемы маюць самае рознае размяшчэнне ў вершах: “непасрэдны кантакт, дыстантны парадак у пачатку, канцы і сярэдзіне страфы, анафарычна, эпіфарычна і сімплачна” [4, с. 203], але ў кожным выпадку паўтор узмацняе і надае новае адценне: працягласці дзеяння, упэўненасць, маруднасць яго выканання і інш. Так, працягласць дзеяння выражаюць падвоеныя дзеясловы, напрыклад:

Трэслі, трэслі, калацілі, –
З жалю хоць разбіся (I, 303).

Упэўненасць у немагчымасці заканчэння дзеяння аўтар выражае анафарычнай падачай дзеяслова з адмоўем, напрыклад:

Хочам мы жыцця і волі,
Цяжка нам насіць ярмо, –
Не спадзе яно ніколі,
Не спадзе яно само (I, 280).

Своеасаблівае ўдакладненне дзеяння ці з'явы назіраецца пры паўторы лексемы ў канцы радка і ў пачатку другога ў межах адной страфы, або ў канцы адной і ў пачатку новай, што называецца па-рознаму: акраманаграма, стык, эпанастрафа, анадыплосіс. Напрыклад:

Гэй ты, лес, хваёвы **бор**,
Бор густы, высокі (I, 151).

Такая будова страфы ці верша ўтварае сабой ланцужковую кампазіцыю, “калі наступныя вершаваныя радкі “падхопліваюць” і развіваюць думку асобных папярэдніх радкоў” [5, с. 371]. Напрыклад:

Знаць, няшчасным урадзіўся,
Што свет белы **зачыніўся**,

Зачыніўся, збегся клінам...
Горка быць мужычым сынам! (I, 194).

Паўтор лексемы ў канцы страфы і ў пачатку новай страфы служыць своеасаблівым развіццём удакладнення, якое, напрыклад, ускладняецца прыдаткам:

І падпершы твар рукою,
Зорыць на **дарогу**,

На **дарогу**-пуцявіну –
Там яе Гануля (I, 70).

У вершы “Дзяўчыне” больш выразна дапамагае ўдакладніць сэнс указальны займеннік:

Сэрца крыўду ўсю забудзе,
Час загоіць **раны**.

Тыя **раны**, што зладзеі
Сэрцу прычынілі (I, 307).

“Своеасаблівай разнавіднасцю акраманаграмы з’яўляецца дыяфара, калі пачатак наступнага радка ўзнаўляе, паўтарае лексему з папярэдняга радка, дзе яна можа знаходзіцца ў розным месцы радка” [4, с. 202]. І такое размяшчэнне паўтораў у Я. Коласа пашырана, напрыклад:

Божа! **Колькі** прастаяла,
Колькі часу ўбіла (I, 173).
Ды забыта **ўсё** ліхое,
Ўсё, што дух смуціла... (I, 123).

Як відаць, у паэтыцы Я. Коласа лексічны паўтор – адзін з распаўсюджаных прыёмаў, які адыгрывае немалаважную ролю ў перадачы асноўнага сэнсу твора, яго галоўнай думкі. Аналіз прыкладаў паказвае, што паўторы размяшчаюцца ў вершах у розных месцах: на працягу ўсяго

твора, у асобных строфах або радках, анафарычна, дыяфарычна, акраманаграмна, кантактна і дыстантна. Ад месца і колькасці паўтораных лексем залежыць іх функцыя: выдзяленне пэўнага слова з мэтай раскрыцця больш дакладнай семантыкі слова, сэнсу верша, удакладнення і развіццё думкі, дапаўненне інфармацыі, дакладная перадача аўтарскіх пачуццяў, раскрыццё тэмы і ідэі твора і інш., а ўсе разам служаць сродкамі гукавой арганізацыі твора.

Літаратура

1. Азарка В. Паўтор як сродак арганізацыі тэксту // Роднае слова. 1999. № 11. С. 90–94.
2. Бароўская І.А. Беларуская песенная лірыка: Моўна-выяўленчая сістэма вобразнасці. Гомель, 2004. 186 с.
3. Колас Якуб. Збор твораў: У 14-і т. Мінск: Мастацкая літаратура, 1972.
4. Ляшчынская В.А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы. Мінск: Беларуская навука, 2004. 272 с.
5. Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік. Мінск: Беларуская навука, 2004. 576 с.

А.И. Лазовская

КОНЦЕПТОСФЕРА РАССКАЗА ДИНЫ РУБИНОЙ “ТЕРНОВНИК”

Дина Рубина, наряду с Игорем Губерманом, Анатолием Алексиным, Ниной Воронель и др., является представительницей израильской ветви четвертой волны русской эмиграции.

Дина Рубина родилась в 1953 г. в семье художника и преподавательницы истории. В 16 лет она удачно дебютировала в популярном советском журнале “Юность”. Первый рассказ назывался “Беспокойная натура”. Далее последовали публикации в “Новом мире”, “Знамени”, “Огоньке”, “Дружбе народов” и др. изданиях. Дина Рубина покинула Россию в начале 90-х гг., будучи уже известным писателем. На сегодняшний день она – автор более тридцати книг, которые читают более чем на пятнадцати языках мира, лауреат известных литературных премий.

Произведения Дины Рубинной очень разнообразны как по жанру, (рассказы “Двойная фамилия”, “День уборки”, “Яблоки из сада Шлицбутера”, “Один интеллигент уселся на дороге” и др., новеллы “Две истории”, “На исходе августа”, “Область слепящего света” и др., повести “Камера наезжает”, “Во вратах твоих”, “На верхней Масловке” и др., романы “Вот идет Мессия”, “Синдикат” и др., путевые очерки (записки) “Воскресная месса в Толедо”,